

Szerkesztői jegyzet

Az biztos, hogy 2023-ra a magyar közoktatás egyik legproblematisabb éveként fogunk emlékezni. Miközben sok-sok pedagógus lelkiismeretesen végezte a munkáját, az oktatás és nevelés feltételrendszere számos területen romlott. Nemcsak a bérek, hanem a munkakörülmények is. Jól tükrözik ezt a tanár- és diáktüntetések, -vonulások és -ballagások, a sztrájkkísérletek, a csoportos elbocsátások és felmondások. Elfogadták a pedagóguslét szabadságát korlátozó státusz törvényt is.

Két meghatározó jelentőségű neveléstudományi professzor is az elmúlt időszakban ünnepelte 70. születésnapját. Az első esemény – még 2022 végén – Halász Gábor születésnapjának megemlékezése volt az ELTE PPK szervezésében. A rendezvény gazdáit engem is felkértek ünnepi köszöntésre, mint Halász Gábor egykori utódját az OFI főigazgatói székében és munkatársát az Új Pedagógiai Szemlénél. Rövid előadásomban, a jelenlegi oktatáspolitikai gyakorlatát követve, egy állításhoz – miszerint *Halász Gábor: konstruktor* – kerestem adatokat, tényeket. Egy elképzelt kutatási folyamatot szimulálva, a mintavételtől az adatgyűjtésen át az eredmények elemzéséig mutattam be Halász Gábor életművének jelentős produktumait. Elindulva a *Jelentés a közoktatásról* kötetektől, az Országos Közoktatási Intézet szellemi műhelyé alakításán át, az *Oktatási rendszerek* című alapművön és a Nemzeti Innovációs Stratégia megalkotásán keresztül egészen *A tudás keletkezése* című, nemzetközi pedagógiai kalandozásokat feldolgozó, újszerű írásáig. Köszöntőmet – vagyis virtuális kutatásomat – egy Esterházy Pétertől kölcsönvett szöveggel zártam, miszerint Halász Gábor „...minden pillanatban, minden mozdulatával és minden mozdulatlanságával, álmában és ébren és félálomban, egyedül vagy barátai karjaiban, azt hirdetné... nem, nem hirdetné, csak állítaná, létezésének módjával állítaná, csöndesen és megfellebbezhetetlenül, amit már-már elfelejtettünk, [...] hogy a porondmester egyetlen méltó ellenfele...”. Aki szinte minden pedagógiai innovációra gyermeki érdeklődéssel tekint, a „levegőben lépked”, néhány centivel a közhelyes valóság felett, és sokoldalú kreativitása révén, a különféle neveléstudományi konstrukciók korlátlan ura.

A másik születésnapot Csapó Benő tiszteletére szervezte az SZTE Neveléstudományi Intézete, tudományos konferencia keretében. Az előadóktól ezért azt kérték, hogy egyszerre feleljenek meg a tudományos normáknak és a személyes méltatás kritériumainak. Küzdöttem én is ezzel a már-már lehetetlen kihívással. Előadásomban a komplex történelmi látásmód fontosságát és országunk múltjának feldolgozása révén a kialakuló történetiségek, -mintázatok szerepét hangsúlyoztam. Rámutattam, hogy a múltunk konkrét történeteinek feldolgozása leginkább a következő általános értelmezési keretbe (forgatókönyvbe) rendeződik: kiindulópontja a dicső múlt elvesztése, majd a külső és belső erők nyomán létrejövő fenyegetettség, amit magányos szembeszegülés és heroikus harc követ, végül a dicső elbukás és a „lesz még egyszer ünnep” reménysége zárja a kört. Hunyadi Mátyás életútja és uralkodása, illetve a Mohácsot megelőző időszak jellemzőinek számbavételével (bizonytalan származás, gyors felemelkedés, a trónra segítő háttérbe szorítása, központosítási törekvései, új uralkodó elit kinevelése, dinasztiaalapítási és nagyratörő európai hatalmi tervei, nyugati támadó hadjáratok, passzív török elleni védekezés) igazoltam a

korábban bemutatott általános értelmezési keret működését. Majd arra is utaltam, hogy ez a népmesei elemeket is magába foglaló, egyszerű és érzelmileg is átélhető történetéséma a mai hazai viszonyaink egyik értelmezési keretként komoly identitásképző funkcióval rendelkezik, és közéleti gondolkodásunkat is meghatározza. Személyes szálként azt emeltem ki, hogy Csapó Benő a hazai neveléstudomány igazi csapatépítője, hiszen olyan egyetemi kutatóműhelyt alakított ki, amelyből az elmúlt években a legtöbb egyetemi tanár, hazai és nemzetközi hírvű tudós került ki. Zárásként, a vitorlázás iránti szenvedélyére és műhelyteremtő tevékenységére utalva, a tudományos normákon alapuló *hazai neveléstudomány igazi vezérhajójának* neveztem. Csapó Benő néhány hónappal ezelőtt bekövetkezett halála aztán tragikusan új keretbe foglalta ezt az ünnepet.

Idén ünnepeltem volna a fél évszázada letett érettségi vizsgámat. De az érettségi találkozó elmaradt. Nem vállalkozott senki a volt osztályomban az összejövetel megszervezésére. Valójában nem is a vizsga avatott minket felnőtté, hanem a kor politikai-társadalmi viszonyainak működését mutató mindennapi történetek. Az egyik ilyen élményem az 1973-as Nemzetközi Színjátzó Fesztiválhoz kapcsolódik, amelyet kora ősszel, a Fehérvári úti Fővárosi Művelődési Házban rendeztek meg. Kezdő amatőr színészként ezen a fesztiválon lett volna az első, nagy nyilvánosságot jelentő fellépésem. De sajnos erre nem került sor, mert a szervezők (a zsűri?) a délelőtti zártkörű bemutató után az estére tervezett előadást letiltották. A döntés hátterét a folyosói pletyka azzal magyarázta, hogy a rendezők nagyon féltek az esetleges botránytól. Döntően azért, mert egy hónappal korábban a Visegrádi Nyári Játékok egy előadásának betiltása, és az azt követő hullámok és utóregések egészen az akkori belügyminisztériumig elértek. A pesterzsébeti Csili Művelődési Ház színjátzó csoportja Gáli József *Válás Veronában* című darabját mutatta be. Egy olyan író művét, akit 1956 után először halálra, majd nemzetközi nyomásra életfogytiglanra ítélték. Egy olyan művet, amely kíméletlenül tükröt tartott az akkori rendszer hazugságainak, a propagandagépezet álságos működésének, és az egyszerű, kézenfekvő igazságok kimondására – miszerint az ábécének 32 betűje van – szólított fel. Ebben az előadásban Galkó Balázs játszotta az egyik főszerepet, így a betiltás személyes élménye volt neki is, mint nekem. A közös élmény, a fesztiválhoz kötődő résztvevők kocsmabeli találkozása és egy őszinte, érzelemgazdag beszélgetés hozott össze minket. Ő idősebb és tapasztaltabb volt, én a társaság legfiatalabbjaként szinte teljesen zöldfülű. Az asztaltársaságban folyó beszélgetésben sok minden szóba került, majd spontán versmondások és énekek színesítették az estét. Mikor már tobzódtunk az érzelmekben, Balázs és Bence (a testvére) gátlások nélkül elkezdte énekelni a székely himnuszt. Döbbenet hallgattam, és félve néztem körül. Az éneket nagyszüleim révén jól ismertem, de bekapcsolt nálam az otthonról hozott fék, a sokszor hallott intelm, hogy ezt a himnuszt nem szabad nyilvánosan énekelni. Bátortalanul csodáltam a testvérpár bátorságát, az önkorlátozás nélküli lét, a személyes szabadság, az önazonosság megélésének nyílt vállalását. Különösképpen azért, mert a gyermekkoromat meghatározta a családi körben sokszor ismételt intés, hogy az itthon hallott dolgokról (pl. orosz katonákról, ostromról, Erdélyről, hadifogságról, a nagypapa vitézi címéről) nem szabad beszélni. „Hallgass, mert a szabad szóért büntetés jár.” Az elhallgatás, rejtőzködés törvénye máig belém ivódott, és nemegyszer meghatározza viselkedésemet. Balázssal legutóbb kb. húsz évvel ezelőtt találkoztam, addigra ő már hivatásos színész, a széles

nagyközönség előtt is ismert József Attila-verselő lett, aki a költészet napján nemegyszer szinte az egész életművet elszavalta. Az Új Színház színészbüfájében találkoztunk, persze ő nem emlékezett rám. Az egyik ottani dramaturggal hármásban értékeltük a színház stúdiósainak vizsgaelőadását, és mikor kiderült, hogy 1988-ban én is megrendeztem diákjaimmal a *Válás Veronábant*, nemcsak a darab kulcsmondatait idéztük fel, hanem a stúdiósok részvételével egy esetleges újbóli bemutató lehetőségeit is latolgattuk. A büfében a színház elismert művészei közül többen is a körülöttünk lévő asztaloknál ültek. A kötetlen szakmai és emberi viszonyrendszer jeleként az asztaltársaságok politikai, világnézeti különbségektől teljesen függetlenül, folyamatosan változtak, cserélődtek.

A húsz évvel ezelőtti büfés találkozás résztvevői közül manapság többen is meghatározó színházi emberként funkcionálnak, jelentős pénz, paripa és fegyver fölött rendelkezve. Napok óta azt kérdezem magamban, hogy a mai hazai színi kultúra urai – a régi szakmai együttműködés és az emberi szolidaritás jegyében – milyen segítséget, munkalehetőséget ajánlottak fel a hírek szerint szociális válsághelyzetbe kerülő G. Balázsnak? Él-e még az előző rendszerben többé-kevésbé működő, a személyes hatalmi helyzet rossz lelkiismeretéből is táplálkozó rejtett szolidaritás? Ami a cinkos összekacsintások, titkos segítések és rejtett támogatások formájába ölt testet, és ad felmentést a hatalmi helyzetben lévőknek és mindannyiunknak – gyengeségeink következményei alól.

A támogatás hiányát a tanárok és diákok által vitt elégedetlenségi mozgalmak résztvevői is tapasztalhatták: a tömeges közösségi szolidaritás elmaradt. Fájdalmasan jól érzékeli a viszonyainkat Orbán Ottó, amikor a *Barbárokra várva* című versét – amelyben a várakozás ellenére a barbárok nem érkeznek meg – ezzel zárja: „Van megoldás. Vannak barbárok. Mi vagyunk azok.”

Kaposi József